

Käräjät mediassa

”Ajattelin, että kysyisit jotenkin positiivisesti, kun minua vastaan nostetut syytteet hylättiin”, keskustan kansanedustaja Kauko Juhantalo kommentoi lokakuussa 1998 helpottuneena miehenä Helsingin käräjäoikeuden tuoretta päätöstä (Nelosen uutiset 8.10.). Vuoden kestänyt rikosjuttu oli päätynyt.

Samalla rentoudella sai kihlakunnansyyttäjä Anu Mantila niskaansa ryöpyn syytöksiä. ”Jutun syyttäjä on osoittanut paljon enemmän mielenkiintoa minun nimeäni kuin juridiikkaa kohtaan”, Juhantalo sanoi seuraavan päivän (9.10.1998) Iltalehdessä. ”Helmikuun jälkeen ei ole koko asiassa ollut mitään uutta. Syyttäjä on vain herännyt parin kuukauden välein horroksesta, vaihtanut syytettä ja pyytänyt lykkäystä.”

Helsingin Sanomissa (9.10.1998) Juhantalo esitti samat väitteet ja antoi lisäksi ymmärtää, että syyttäjä oli menetellyt tapauksen yhteydessä virkavelvollisuuksiensa vastaisesti: ”Olen ollut alusta alkaen sitä mieltä, että syyte on juridisesti kestämaton.” Heti perään Juhantalo vaati lisää resursseja syyttäjälaitokselle ja syyttäjien ”ammattitaidon nostamista”.

Kauko Juhantalo ei ollut lausunnoissaan vilpiton. Hän venytti jokaisessa edellä siteeratuista lausumista faktoja omaksi edukseen.

Kansanedustajaa syytettiin käräjillä avunannosta törkeään kavallukseen erään Interbank Osakepankin pelastamiseksi tehdyn talokaupan yhteydessä. Syyte kaatui, koska käräjäoikeus ei löytänyt näyttöä varsinaisesta pääteosta eli törkeästä kavalluksesta, josta syytettiin pankin entistä toimitusjohtajaa Juha Sorvistoa. Käräjäoikeus kuitenkin tuomitsi Juhantalon sakkoihin kirjanpitorikoksesta. ”Minua vastaan nostetut syytteet” eivät siis kokonaan kaatuneet.

Oikeudenkäynti ei pitkittänyt syyttäjän toiminnan takia, vaan muun muassa sen vuoksi, että eräs vastaajista pakoili haastetta. Juhantalo itsekin venytti käsittelyä olemalla poissa tietyistä istunnoista. Syytteitä ei myöskään ”vaihdettu” oikeudenkäynnin kuluessa, vaan alkuperäisten rinnalle luettiin oikeudessa vaihtoehtoisia syytteitä, mikä on nykyisessä rikosprosessissa aika tavallista.

Näitä tietoja ei Nelosen, Iltalehden tai Helsingin Sanomien jutuista löy-

tynyt. Kauko Juhantalon käräjäoikeusmediassa onnistui vielä paremmin kuin oikeussalissa.

Mediakritiikin arviointia

Tämän artikkelin aiheena on käsite *trial by newspaper* (myös *trial by press*) ja siinä tapahtuneet muutokset. Suomeksi nimityksen voisi kääntää *mediakäräjäoikeukseksi*. Mediakäräjäoikeus tarkoittaa tilannetta, jossa tiedotusvälineen katsotaan käyttävän oikeuslaitokselle kuuluvaa tuomiovaltaa. *Trial by newspaper* -käsitteessä kiteytyy kahden demokraattiseen yhteiskuntaan kuuluvan tärkeän periaatteen välinen ristiriita: Mitä tapahtuu, kun rikoksesta epäillyn oikeus reiluun oikeudenkäyntiin törmää sananvapauteen eli ennakkosensuurin kieltoon? Tai tarkemmin: Miten tuomionlukua edeltävä julkisuus voi vaikuttaa rikoksesta epäillyn kohteluun rikosprosessissa? Voiko sanavapauden käyttäjä edes omia tuomiovaltaa? Tässä tekstissä haetaan vastauksia näihin kysymyksiin.

Näkökulma on kärkevä ja avoimen kriittinen – mutta niinpäin, että arvioinnin kohteena on rikos- ja muiden oikeusasioiden julkisesta käsittelystä esitetty journalismikritiikki. Tarkoitus on koota yhteen keskeiset median toiminnasta esitetyt moitteet ja katsoa, löytyykö näille kriittisille arvioille konkreettisia perusteita. Lopussa pohditaan sitä, mitä muita syitä viime aikojen koville kommentteille voisi olla.

Yksittäisissä tapauksissa julkisuus on hyvinkin voinut vaikuttaa tuomioiden laatuun tai rangaistusten mittaamiseen. Olennaista kuitenkin on se, joutuvatko sananvapauden ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin periaatteet vastakkain niin usein, että sillä on yleistä merkitystä. Aidon ongelman syntyminen edellyttää lisäksi sitä, että median toiminnalla on vaikutusta oikeuden toteutumiseen ja että syytettyjen etu todella vaarantuu.

Trial by newspaper – käsitteen synty liittyy – kuten nimestä voi päätellä – sanomalehtien historiaan ja sen murrosvaiheisiin 1800-luvulla. Erityisen innokkaasti käsitettä rakensivat yhdysvaltalaiset oikeusavustajan ammattia harjoittaneet lakimiehet; koko käsite ja sen alkuperäinen merkitys ovatkin paljolti Roger Fosterin ja W. Forrestin kaltaisten juristien luomusta. Nämä kaksi juristia loivat kirjoituksissaan *Trial by Newspaper* (1887) ja *Trial by Newspapers* (1892) käsitteelle sisällön. Forrest tiivistä sen hyvin yksinkertaisesti yhteen lauseeseen: ”*It had become a question of trial by newspaper or trial by the law*”.

Kirjoitusten keskeinen tema oli rikoksesta syytetyn oikeus riippumattomaan ja oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin julkisuuden paineessa.

Forrest väitti lauseellaan, ettei rikoksesta epäilty voinut olla varma oikeudenmukaisesta kohtelusta oikeudessa, koska lehdet ratkaisivat tuomiot käsittelemällä tapauksia etukäteen laajasti ja kantaaottavasti. Sen väitettiin vaikuttavan epäiltyjen kohteluun.¹

Varhaisten kriitikkojen mielestä rikoksesta epäillyt joutuivat kärsimään median toiminnasta. Arvostelijat perustelivat tulkintaansa oman aikansa rikos- ja oikeusjournalismin tavoilla, joita kutsuttiin myös yleisnimikkeellä sensaatiojournalismi. Sen taustalta löytyvät 1820- ja 1830-lukujen pennilehtien (*penny papers*) ja ennen muuta 1880-luvun keltaisen lehdistön (*yellow papers*) omaksumat tavat. Nämä lehdet olivat kumpikin omana aikanaan suurille massoille tarkoitettuja halpoja sanomalehtiä, joiden aineistosta suuri osa käsitteli eliittilehtien suosimien politiikan ja talouden uutisten asemesta onnettomuuksia, rikoksia ja muita yleisesti kiinnostavia, sensaatiomaisia tai skandaalinkäryisiä tapauksia.²

Tällä vuosikymmenellä *trial by newspaper* -käsite on Suomessa vääntynyt uuteen muotoon, sen ala on laventunut ja sisältö muuttunut. Kun käsite alunperin liittyi oikeusjuttuja kärkevästi selostaneisiin sanomalehtiin, nyt mediakäräjöinnistä on yhä enemmän tullut rikoksista tai moraalittomuuksista epäiltyjen keino käydä oikeutta kärjäsälin sijasta julkisuudessa – joko tuomitsemalla median toiminta tai ajamalla Juhantalon tapaan röyhkeästi omaa rikosasiaa tiedotusvälineissä. Tällaisessa käräjöinnissä rikosprosessin kulku ja tapauksen aineellinen totuus ovat usein sivuseikkoja.

”Leimaaminen” huoletti tasavallan presidenttiä

Tuore tapa tuomita media *trial by newspaper* -väitteillä tarkoittaa useimmiten sitä, että kiusallisen julkisuuden kohteeksi joutuneet nimeävät jutut vääristellyiksi ja epäoikeudenmukaisiksi ja niiden luoman kuvan heitä syylistäväksi. Käsitys median moitittavan menettelyn yleistymisestä rikos- ja muiden oikeusjuttujen yhteydessä on selvästi yleistynyt 1990-luvulla. Se on toistuvasti noussut esiin myös lukuisissa puheenvuoroissa ja heijastunut jopa lainsäädäntöön.

Ilmiöllä on jo nimilappunsaakin: juttuja kutsutaan ”leimaamiseksi” ja ”ajojahdiksi”. Ilmaisuilla tahdotaan sanoa, ettei juttujen tekemiselle ole aidosti ollut syytä eikä väitteissä ole asiallisesti perää vaan kyse on yksittäisen toimittajan ylilyönneistä tai huonosta lähdekritiikistä. Niiden vuoksi julkisuuteen on päässyt epämääräisiä juoruja, kaunaisten vastustajien levittämää panettelua tai viranomaisten tarkoitushakuisia tietovuotoja.

Arvovaltaisin leimaamisesta puhunut on tasavallan presidentti Martti

Ahtisaari. Hän sanoi jo tammikuussa 1996 Keskisuomalaisessa (7.1.1996) ”aina” havahtuvansa huomattessaan, ”että toimittaja on lähtenyt soitellen sotaan ja leimaamaan ihmisiä”. Maaliskuussa 1997 hän jatkoi aiheesta Yleisradion Päivän peili -seminaarissa (12.3.1997) sanomalla, että ”tiedosani on tapauksia, joissa ihmiset kokevat tulleen syyttömästi julkisuuden leimaamiksi. Monien kohdalla tämä saattaa murtaa heidät kokonaan. Voidaan kysyä, onko media tässä mielessä ymmärtänyt rajansa ja vastuunsa”.

Viime vuonna Ahtisaari palasi teemaan pariinkin otteeseen. Heinäkuussa 1998 hän sanoi Turun Sanomien (12.7.1998) haastattelussa, että ”julkisuus käsittelee henkilöitä jo ennen ratkaisuja hyvinkin reippaasti, mutta jos henkilö havaitaan syyttömäksi, uutinen voi olla hyvin pieni”. Samalla hän vaati syytteestä vapautuneelle korvausta valtion varoista. Ahtisaari tai hänen puhekirjoittajansa ei ilmeisesti muistanut, että tällainen laki oli jo säädetty. Se tuli voimaan 1999 alusta.

Kuukautta myöhemmin (6.8.1998) Ahtisaari jatkoi aiheesta Kultarannassa järjestämässään keskustelutilaisuudessa: ”Lukijoiden mielikuissa esimerkiksi asioiden vireillepanouutiset, mietinnöt ja syyteharkinnat leimautuvat usein lopullisiksi päätöksiksi. Julkisuuden kohteeksi joutuneilla tilanteen täytyy usein olla jopa kestävä. Lopulliset ratkaisut kuukausien tai vuosien päästä eivät enää tavoita sitä yhteiskunnallista tilannetta, jossa ensimmäiset uutiset on pantu vireille. Mielikuvat ovat syntyneet, eläneet ja vaikuttaneet.”

Puhe jatkui: ”Yksilön asema mediassa voi olla erityisen ongelmallinen silloin kun häntä epäillään rikoksesta. Asian julkitulon, tutkinnan, oikeuskäsittelyn valmisteluvaiheiden ja itse oikeusprosessin aikana otsikot voivat olla valtavia, jos kysymyksessä on julkisuuden henkilö, mutta uutinen mahdollisesta vapauttavasta tuomiosta ei parhaassakaan tapauksessa tavoita kuin osan aikaisemman julkisuuden yleisöstä.”

Puheenvuorossaan Ahtisaari toivoi lisäksi ”lakisääteistä oikeutta saada vastine julkiseksi”. Tässäkin puhekirjoittaja oli haksahantanut. Vastineoikeus on kirjattu painovapauslakiin jo vuosikymmeniä sitten ja on jatkuvassa käytössä mediassa.

Tasavallan presidentin toistuvien puheenvuorojen perusteella ”leimaaminen” näyttäisi olevan merkittävä yhteiskunnallinen ongelma. Toistuvat väitteet median johdonmukaisesta vääristelystä olisivat ymmärrettäviä, jos tiedotusvälineet todella tekisivät toistuvasti virheitä tai syyllistyisivät rajuihin ylilyönteihin. Kuitenkaan Ahtisaari ei ole nimennyt yhtään konkreettista juttua, jossa olisi tapahtunut ylilyöntejä, eikä yhtään tiedotusvälinettä tai toimittajaa, joka olisi syyllistynyt moiseen.³ Kritiikkiä voisikin verrata tilanteeseen, jossa syyttäjä menee oikeussaliin ja ilmoittaa kaikkien vas-

taajien olevan kriminaaleja, muttei vaivaudu yksilöimään väitettään eikä esitä sen tueksi todisteita.

Samaa asennetta henkii pitkään valmisteltu esitys julkisuuslain uudistukseksi, jonka hallitus antoi keväällä 1998 eduskunnalle. Siinä esitetään eräiden rikosasioihin tai kanteluihin liittyvien, nykyisin julkisten tietojen harkinnanvaraista salaamista, jos asian julkitulo voi aiheuttaa epäillyn tai kantelun kohteen ”aiheetonta leimautumista”. Lakiesityksen perusteluissa tätä ilmaisua ei sidota mihinkään rikosoikeudelliseen oppiin tai muuhun yleisempään periaatteeseen. Se annetaan ikään kuin notorisena tietona siitä, että epäilyksi joutuminen johtaa väistämättä ikävään julkisuuteen: ”Leimautuminen voi aiheuttaa epäillylle sekä hänen perheelleen monenlaista haittaa niin yksityiselämässä kuin sen ulkopuolellakin.” Perusteluissa ei myöskään kerrottu, millaista voisi olla ”aiheellinen leimautuminen” ja miten siihen pitäisi suhtautua.

Tämänkaltaiset lakiesitykset ovat tuttuja *trial by newspaper*-keskustelun historiasta. Jo 1800-luvun ”mediakriitikot” keksivät kaikella sillä luovuudella, jonka juristin koulutus voi ihmiselle antaa, että oikeusjuttujen selostaminen ennen tuomionlukua pitää kieltää. Oikeudenkäyntien riippumattomuuden ohella vaatimusta perusteltiin sillä, että lehdistön innokas kirjoittelu keskeneräisistä rikosjutuista häiritsi tuomioistuinten sekä niiden piirissä toimivien työtä. Lehdistöä myös syytettiin huonosta mausta ja oikeudenkäyntiselostusten epätarkkuuksista.

Ehdoton kieltäminen ei ollut 1800-luvulla eikä myöhemminkään yksinkertaista. Vapaa tiedonvälitys on vapaan yhteiskunnan peruskiviä aivan kuten oikeus vilpittömään oikeudenkäyntiin; molemmat periaatteet on sittemmin kirjattu lukuisten perustuslakien lisäksi muun muassa YK:n Ihmisoikeuksien julistukseen ja Euroopan ihmisoikeussopimukseen.

Rikos- ja oikeusjournalismia koskevan ennakkosensuurin sijasta eri maissa onkin ollut tyytyminen kunnianloukkausta sekä yksityisyyden suojaa koskeviin pykäliin sekä journalistien omien eettisten normien asettamiin rajoituksiin. *Trial by newspaper*-kielto onkin kirjattu useissa maissa journalistien eettisiin sääntöihin. Suomalaisten Journalistin ohjeiden mukaan ”syyllisyyteen ei pidä ottaa ennalta kantaa eikä ennakoita tuomioistuinten tai viranomaisen ratkaisuja”. Kymmeniä vuosia vanhassa Toimittajan huoneentaulussa taas muistutetaan, että ”syyte ei ole tuomio etkä sinä ole tuomari”.

Näillä normeilla journalistit pyrkivät kunnioittamaan *trial by newspaper*-käsitteen alkuperäistä ydintä, syytetyn oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin. Samalla sitoudutaan noudattamaan rikosprosessin keskeistä periaatetta eli syyttömyysolettaa, jonka mukaan jokainen rikok-

sesta epäilty on syytön kunnes hänen syyllisyytensä on laillisesti näytetty toteen. Hyvään journalistiseen tapaan kuuluu noudattaa näitä ohjeita, tarvittaessa korjata virheet ja taata jutun kohteelle oikeus vastineeseen. Oikeusjuttujen kohdalla korostuu lisäksi kaikkien osapuolten samanaikainen kuuleminen sekä juttujen seuraaminen loppuun asti.

Valtaeliitti tarttuu herkästi juttuihin

Toinen *trial by newspaper*-käsitteen viimeaikainen lavennus – ja samalla suuri paradoksi – on se, että median toimien arvostelijat koettavat itse sumeilematta vaikuttaa omien oikeudellisten asioittensa käsittelyyn julkisuudessa. Samalla kun ”väärää” julkisuutta kritisoidaan, esiin koetetaan työntää ”oikea” kuva tapahtumista. Ilmiö on sukua politiikan journalismista tutulle *mediapelille*, jossa poliitikot journalistien lähteiden ominaisuudessa pyrkivät käyttämään julkisuutta edukseen. Uudessa mediakäräjöinnissä mieluisan julkisuuden tavoittelu ja median kritisointi lomittuvatkin sulavasti kamppailuksi rikos- ja oikeusasioita koskevan julkisuuden hallinnasta.

Kamppailua on höystetty repressiivisellä, jälkikäteen ilmenevällä painostuksella. Se tarkoittaa yhä herkemmin päätoimittajille lähetettyjä oikaisu- ja vastinepyyntöjä ja Hyvä Veli -kirjeitä sekä vahingonkorvausvaateita ja rikosilmoituksia toimittajien epäillyistä herjauksista. Vaatimukset näyttävät jatkuvasti muuttuneen röyhkeämmiksi, ikäviä juttuja voidaan oikaisun toivossa jopa väittää valheellisiksi ilman todisteita. Vaadittujen vahingonkorvausten summat ovat nousseet miljoonaluokkaan; malli on kuin suoraan amerikkalaisista lakitoimistoista kertovien tv-sarjojen käsikirjoituksista. Jotain vaatimusten ja rikosilmoitusten luonteesta kertoo se, että niistä hyvin harvat ovat menneet läpi.

Helsingin Sanomien vastaava päätoimittaja Janne Virkkunen yhdisti kolumnissaan (HS 6.9.1998) vahingonkorvauskanteet Ahtisaaren puheisiin: ”Omalta osaltaan presidentti on selvästi vauhdittanut niitä yhteiskunnassa olevia pyrkimyksiä, jotka tähtäävät vahingonkorvausjuttujen lisääntymiseen ja korvaussummien nostamiseen. Ehkä se on ollutkin salattu päämäärä.”

Peliin on otettu välineeksi myös Julkisen Sanan Neuvosto. Siltä on 1990-luvulla viime vuosina haettu yhä useammin omaa asiaa tukevaa lausuntoa tulevaa oikeusjuttua varten. Villitys katkesi vasta 1998 alussa, kun JSN muutti sääntöjään. Nykyisten sääntöjen mukaan ”jos ilmoituksen tekijä selvästi hakee neuvoston päätöstä samassa asiassa nostettavaa rikos- tai

vahingonkorvausoikeudenkäyntiä varten, ei neuvosto käsittele asiaa tai keskeyttää sen käsittelyn oikeudenkäynnin ajaksi.”

Painostuksen ja uhkailun journalistit pystyvät torjumaan tarkkuudella. Paljon vaikeampaa on vastustaa Juhantalon tapaisten vilpillisten haastattelulausuntojen tai tarkoitushakuisten tietovuotojen kautta tapahtuvaa mediakäräjöintiä. Se vaatii tarkkuutta lähdekritiikissä.

Rikoksesta epäillyn asemaan lähteenä liittyy kuitenkin yksi periaatteellisesti merkittävä pulma. Rikosoikeudellisen syyttömyysolettaman perusteella rikoksesta epäillyllä ei ole velvollisuutta pysyä totuudessa sen enempää esitutkinnassa kuin oikeudenkäynnissäkään. Epäillyn ei myöskään tarvitse selvittää omaa asiaansa. Tästä seuraa johdonmukaisesti se, että epäillyn täytyy puhua julkisuudessa yhtäpitävästi sen kanssa, mitä hän on prosessin kuluessa esittänyt; eli jos epäilty on valehdellut oikeudessa, hän tekee sen myös toimittajien edessä.

Lähdekritiikin kannalta katsoen journalistien pitäisikin olla korostetun kriittisiä kirjatessaan rikoksesta epäillyn puheita, mutta käytännössä lausuntojen journalistinen arvottaminen on harvinaista. Sitaatit menevät sellaisenaan läpi julkisuudessa, koska sitä pidetään tasapuolisena ja koska journalismietiikan sääntöjen mukaan jokaista epäiltyä on kohdeltava syyttömänä. Ja jos journalisti erehtyy julkisesti aprikoimaan epäillyn lausunton luotettavuutta, hän syyllistyy ”ajojahtiin” tai ”leimaamiseen”. Tuloksena on täydellinen kehä.

Pulma korostuu seurattaessa valtaa pitävien toimia. Juuri valtaeliittiin kuuluvat, merkittävää yhteiskunnallista, taloudellista, poliittista tai muuta valtaa käyttävät henkilöt ovat herkimpiä puuttumaan itseään koskevaan ikävään julkisuuteen. 1990-luvun mediakäräjöinti näyttääkin paljolti liittyneen tähän ryhmään kuuluvien henkilöiden epäiltyihin (talous)rikoksiin tai muihin laajaa närkästystä herättäneisiin tapahtumiin. Viime vuonna näkyvillä olivat kansanedustaja Kauko Juhantalon ohella muun muassa verohallituksen pääjohtajan Jukka Tammen sekä STS-pankin entisen pääjohtajan ja Sdp:n entisen puheenjohtajan Ulf Sundqvistin epäillyt rikospaukset.

Jukka Tammen tapauksen puinti alkoi Helsingin Sanomien rikostoitmittajan Harri Nykäsen jutusta (HS 2.10.1996), joka kertoi poliisin selvittelevän verotarkastukseen perustuvan muistion pohjalta turkulaisen Nostokonepalvelun epäiltyä veronkiertoa. Tammi oli yhtiön osakas.

Ulf Sundqvistin tapaus taas sai vauhtia syksyllä 1997, kun toinen valtiovarainministeri Arja Alho sopi Sundqvistin kanssa hänelle korkeimmasa oikeudessa määrättyjen yhdeksän miljoonan markan korvausten pudottamisesta 1,2 miljoonaan. Sen jälkeen Sundqvist joutui myös rikostutkin-

nan kohteeksi.

Valtakunnansyyttäjä Matti Kuusimäki päätti huhtikuussa 1998 olla syyttämättä Tammea epäilyistä avunannosta törkeään veropetokseen sekä epäilyistä törkeästä virka-aseman väärinkäyttämisestä. Hänen alaisensa, valtiosyyttäjä Jukka Rappe puolestaan päätti syyskuussa nostaa Sundqvistia vastaan syytteen törkeästä kavalluksesta tai vaihtoehtoisesti avunannosta törkeään petokseen.

Kumpikin syyteasian ratkaisu sai aikaan kiihkeää keskustelua ja kummankin kohdalla tehtiin uusi syyteharkinta. Painetta tuli sekä julkisuudesta että poliitikoilta. Näiden keskinäistä suhdetta ei ole tarpeen selvittää enemmälti; riittää kun todetaan, että Tammen kohdalla mikään ei muuttanut, mutta Sundqvistia vastaan Kuusimäki päätti aivan 1999 alkupäivinä nostaa syytteen myös velallisen epärehellisydestä.

Jukka Tammi puhui vapauttavan ratkaisun jälkeen paljon ja useissa tiedotusvälineissä. Hän epäili heti tuoreeltaan Suomen Tietotoimiston haastattelussa (29.4.1998), että vapauttavasta päätöksestä huolimatta hänet on leimattu: ”Se kiusaa tietysti, että suurin osa kansasta pitää minua konna josta sen julkisuuden takia mikä tässä on ollut – – Eivät ihmiset ole niin kiinnostuneita tämän jutun yksityiskohdista. Otsikot silmäillä ja siitä syntyy useimpien mielipide.” Tammi myös katsoi, että ”koko juttu on ollut aiheeton alusta saakka. Tässä on ollut koko ajan sellaista ajohdintaa makua.”

Tammi sai sivustatukea langoltaan, turkulaisen Nostokonepalvelu Oy:n toimitusjohtajalta Kalervo Niemiseltä. Hänen mukaansa (HS 30.4.1998) vapauttava ratkaisu ei ole ”kovin huojentavaa” Helsingin Sanomille: ”Ihmettelen, että valtakunnallinen, asiallinen ykköslehti lähtee muutaman virkamiehen kelkkaan, jotka käyttävät törkeästi hyödykseen virkamiesasemaansa ja tavoittelevat omaa etuaan.” Nieminen viittasi verohallinnon sisäisiin ristiriitoihin ja katsoi, että vääristellyt tietovuodot ovat ohjanneet sekä toimittajien että sitemmin myös poliisin työtä.

Ulf Sundqvist on Tammen tapaan ollut hyvin kriittinen medialle, vaikkei olekaan jakanut lausuntoja samalla tahdilla. Ensimmäisen rikostutkinnan ja syyteharkinnan jälkeisen laajan haastattelun hän antoi Saska Snellmanille (HS 3.1.1999). Siinä Sundqvist piti tutkintaa ”erittäin pitkälle seurauksena ulkopuolisista paineista”. Erästä television uutisissa esitettyä raporttia hän piti syynä asiakkaiden kaikkoamiseen (IS 9.2.1999).

Sekä Tammi että Sundqvist ovat turvautuneet repressiivisiin keinoihin pyytämällä poliisia selvittämään eri tiedotusvälineiden ja toimittajien tekemisiä. Tammen ja Nostokonepalvelun johdon kohteena on ollut ennen muuta toimittaja Harri Nykänen ja 2.10.1997 julkaistu juttu, jossa Nostokonepalvelun edustajien mielestä levitettiin ”paikkansapitämätöntä ja

herjaavaa tietoa” yhtiön veroasioista. Sundqvist puolestaan ärtyi Iltalehden jutusta (mm. Iltalehti 9.9.1998) ja pyysi syksyllä 1998 poliisia tutkimaan, onko lehti tai jotkut sen toimittajista syyllistynyt hänen kunniansa ja yksityiselämänsä loukkaamiseen.

Sundqvistin ilmiannon tutkinta oli 1998 lopussa kesken, mutta Nykäs-tä koskeva rikostutkinta ratkesi marraskuun lopussa syyttämättäjäntämispäätökseen. Helsingin kihlakunnansyyttäjän Juhani Korhosen perustelujen mukaan ”Nykänen ei ollut esittänyt omia arvioitaan sen paremmin esitutkinnasta kuin Niemisten osuudesta tutkittaviin tapahtumiin eikä myöskään ollut väittänyt kenenkään syyllistyneen rikokseen asiassa. Artikkelit ei nähdäkseni poikkeakaan millään tavoin tavanomaisesta uutisoinnista tämänkaltaisissa asioissa”.

Huomionarvoista näissä tapauksissa on se, ettei sen enempää Sundqvist kuin Tammikaan nähnyt omassa toiminnassaan mitään moitittavaa, vaan suurin vikapää vaikeuksiin oli media. Kuitenkin verohallituksen pääjohtaja Tammi sai kiistatta Nostokonepalvelun verokikkailusta hyötyä osinkoina. STS-pankin entinen pääjohtaja Ulf Sundqvist taas sai pankin luotuksesta henkilökohtaista hyötyä kauppahintana.

Yksilönsuojasta kudottu uusi loimi

Mediaa on viime vuosina käytetty toistuvasti oman käräjöinnin välikappaleena myös yksilönsuojaan ja kansalaistottelemattomuuteen liittyvissä tapauksissa. Näitä edustivat 1998 eläin- ja muiden aktivistien teot sekä yksi lapsensieppaus. Yhteinen nimittäjä oli pienen ihmisen epätasainen taistelu oikeutetuksi kokemansa asian puolesta. Median kannalta tapaukset kertovat siitä, miten asianajojournalismi ja yksipuolisiin tietoihin nojaaminen voivat vinouttaa kuvaa tapahtumista. Kun kuva sitten täsmentyy ja syvenee, juttujen kohteena olleiden tahojen suhtautuminen mediaan kääntyy nopeasti kuhertelusta panetteluksi.

Suomalainen Kerstin Campoy on kamppaillut 1997 lähtien saadakseen pidettyä huostassaan kaksi pientä poikaansa, jotka hän toi Yhdysvalloista isän luota vastoin kalifornialaisen tuomioistuimen päätöstä.⁴ Campoy on osannut hyvin käydä oikeutta sekä tuomioistuimissa että julkisuudessa. Hän selosti laveasti vireillä olleita oikeusjuttuja omalta kannaltaan ja jakoi auliisti haastatteluja ollessaan ”pakomatalla” lastensa kanssa. Teemoina olivat muun muassa valittujen keinojen oikeutus, lasten isän mustaaminen sekä oikeuslaitoksen kritiikki. Loppuvuodesta Campoy julkaisi kirjan ja ilmoitti asettuvansa ehdolle 1999 eduskuntavaaleissa.

Kaiken esiintymisen tavoite – joka pitkään onnistui erinomaisesti – oli saada sieppaukselle sympatiaa ja painostaa yleisen mielipiteen avulla viranomaisia. Esimerkiksi käy suhtautuminen korkeimpaan oikeuteen, joka marraskuussa 1998 päätti Suomen solmiman kansainvälisen sopimuksen mukaisesti poikien palauttamisesta isälleen. Campoy hyökkäsi päätöstä vastaan muun muassa epäilemällä, että ratkaisun sisältöön vaikutti päätöksen tehneiden oikeusneuvosten ikä ja sukupuoli. Arvostelun mukaan ikääntyneiden miesten oli mahdotonta ymmärtää äidin hätää. Campoy'n kuvaus hänen eronsa syistä taas sai sävyjä vasta sitten, kun tapauksen asiakirjat kaivettiin esiin Kaliforniasta ja julkaistiin Suomessa.

Vuosi 1998 oli myös eläinaktivisteille mediakäräjöinnin sesonkia. Tässäkin asetelmassa olivat vastakkain pienet ihmiset ja kasvoton valtakoneisto; kyseessä olivat kansalaistottelemattomuuden oikeutus ja yksilön oikeudet. Uutta viime vuonna oli se, että aiemmin uuteen eläinliikkeeseen suopeasti suhtautunut julkisuus ryhtyi käsittelemään aihetta samalla normaalijournalismin vaatimalla kriittisyydellä kuin muitakin yhteiskunnallisia eturyhmiä. Kuherruskuukausi oli päättynyt.

Suhde julkisuuteen säröili jo joulukuussa 1996, kun mielenosoitus Vantaan turkishuutokaupan yhteydessä riistäytyi väkivaltaiseksi mellakaksi. Toukokuussa 1997 julkisuussuhde säröili taas, kun turkistarhausta vastustavat mielenosoittajat erehdyksessä tuhrivat japanilaisturistien linja-auton Helsingissä. Lopullisen murroksen aiheuttivat kuitenkin Orimattilan tapahtumat itsenäisyyspäivänä 1997, kun viisi aktivistia tunkeutui Markku Kuisman tarhalle. Kuisma hääti tunkeutujat ampumalla heitä haulikolla.

Orimattilan tapaus ja sen myötä selvinneet muut rikokset rikkoivat aktivistien vaaliman julkisuuskuvan. Eläinliikkeen laillinen ja laitton puoli eivät väitetyllä tavalla olleetkaan toisistaan erillisiä, vaan osoittautuivat yhden liikkeen eri keinoin toimiviksi puoliskoiksi. Myös suuresti korostettu väkivallattomuus joutui kyseenalaiseksi viimeistään Tampereen Mustaviehreiden päivien mellakan yhteydessä tammikuussa 1998. Sen jälkeen tarhaajat, tietyömaiden johtajat ja koe-eläinlaitosten työntekijät ovat saaneet uhkaussoittoja ja -kirjeitä ja yksittäisten ihmisten kodit ovat joutuneet ilkivallan kohteeksi.

Paljastusten myötä aktivistit vaihtoivat taktiikkaansa. Kun heidän mediakoneistonsa oli aiemmin työntänyt julkisuuteen aineistoa toiminnasta ja keskittynyt arvostelemaan yksittäisiä toimittajia, viime vuonna mediaa keskityttiin arvostelemaan siitä, että se kiinnitti huomionsa vain laittomuuksiin.

Hyvä esimerkki on loppuvuodesta 1998 ilmestynyt Salla Tuomivaaran ja Joni Purmosen kirja Ulos häkeistä. Juuri ennen kirjan ilmestymistä edus-

kuntavaalien ehdokkaaksi ilmoittautuneen Tuomivaaran mukaan (valta)media on antanut eläinliikkeestä täysin vääristyneen ja yksipuolisen kuvan. Hän nimesi yksittäisiä juttuja, jotka olivat ”täynnä uhkakuvien maalailua, asiavirheitä ja mielivaltaisia yhdistelyjä”. Hän ei kuitenkaan esittänyt näistä jutuista yhtään konkreettista erhettä.⁵

Kirjan loppuosan kirjoittaja Joni Purmonen antaa tekstissään vielä paremman esimerkin mediakäräjöinnistä kertomalla osallisuudestaan Oirimattilan ja Karttulan tapahtumiin. Purmonen teki näennäisellä avoimuudellaan vain välttämättömyydestä hyveen, sillä samat tiedot tulivat esiin tammikuussa 1999 käydyissä oikeudenkäynneissä. Kirjalla Purmonen saattoi julkisesti ilman vastaväitteiden pelkoa esittää omat versionsa tapahtumista ja puolustautua etukäteen syytteitä vastaan. Puolustautumista – ja samalla kirjan markkinointia – edisti laittomuuksia käsittelevän luvun julkaiseminen etukäteen City-lehdessä (19/98).

Faktojen puute korvataan ”mielikuvilla”

Kaikkien edellä käsiteltyjen tapausten yhteydessä on median toiminnasta esitetty kovaa arvostelua ja epäilty sen syyllistyneen mediakäräjöintiin, tuomiovallan anastukseen. Viileästi katsellen arvostelu ei vakuuta.

Aidosti oikeusturvaa vaarantavan *trial by newspaper* -tilanteen syntyminen edellyttää useiden ehtojen täyttymistä. Ensinnäkin kyseessä pitää olla sellainen rikos- tai muu oikeusjuttu, joka kiinnostaa mediaa merkittävässä määrin. Tilastokeskuksen mukaan poliisi kirjasi Suomessa 1998 yhteensä noin 750 000 rikosta, joista 390 000 oli vakavia rikoslakirikoksia (esim. STT 20.1.1999). Tapauksista päätyi julkisuuteen enintään 10 000, ja näistäkin mediaa kiinnosti laajemmin vain muutama sata. Kiistalle otollisten rikostapausten määrä on vuosittain siis verraten vähäinen.

Toinen edellytys on se, että media esittää avoimesti tulkintojaan tapahtumien kulusta. Tämä ehto täyttyy helposti. Paljon vaikeampaa on osoittaa, että tulkinnat olisivat perusteettomia ja merkittävästi epäillyn edun vastaisia.

Rikos- ja oikeusjournalismin perusasioihin kuuluu tehdä selväksi tapahtumien vaihe ja osallisten asema siinä. Tapausta selostettaessa juttujen kohteet nimetään selvästi epäillyksi, syytetyksi, tuomituksi tai muiksi prosessin osallisiksi. Ammattitoimittaja myös osaa varsin tarkkaan vedota jutunsa lähteisiin siteeraamalla ”epäillyn asianajaja” tai ”kihlakunnansyyttäjä”. Yleisen elämäkokemuksen mukaan tämän pitäisi riittää: tiedotusväline tai toimittaja ei voi olla rajattomiin vastuussa siitä, miten lukija tai kat-

soja tulkitsee juttua. Niin sanottu rivien välistä lukeminen siirtää vastuun lukijalle, ja jos joku yksinkertaisesti ei ymmärrä lukemaansa, syy ei välttämättä ole kirjoittajan.

Kolmas lähtökohtainen edellytys oikeudenkäytön vääristymiselle on se, että julkisuudella todella on vaikutusta tuomioistuinten ratkaisuihin. Selkokielellä sanottuna poliisin samoin kuin syyttäjä- ja oikeuslaitoksen pitäisi siis olla altis ulkopuoliselle vaikutukselle. Tässä palataan *trial by newspaper* -käsitteen alkujuurille, kysymykseen median mahdollisesta vaikutuksesta oikeuslaitoksen toimintaan.

Media voi kertoa jostain viranomaisia tai niiden toimia koskevasta epäkohdasta tai antaa vaikkapa eduskunnan oikeusasiamiehelle aiheen ottaa jonkin julkista huomiota herättäneen tapauksen selvitettäväkseen. Tällainen vaikuttaminen on kuitenkin eri asia kuin se, että media määräisi jonkin oikeudellisen ratkaisun sisällön. Esimerkiksi Jukka Tammen ja Ulf Sundqvistin tekemisiä koskevat uudet syyteharkinnat johtivat eri tuloksiin, vaikka julkiset paineet syyttämiseen olivat molempien kohdalla samankaltaiset. Lopullisen ratkaisun syyttämisestä teki joku muu kuin media.

Etenkin Yhdysvalloissa ja Kanadassa on julkisuuden vaikutusta tuomioihin koetettu tutkia simuloitujen oikeudenkäyntien (*mock trials*) avulla. Tulokset ovat samalla tavalla ristiriitaisia kuin havainnot televisioväkivallan vaikutuksista. Kattavia ja kiistattomia tuloksia median vahingollisesta vaikutuksesta oikeudenkäyttöön ei ole löytynyt, vaikka yksittäisissä tapauksissa julkisuudella onkin voinut olla merkitystä etenkin oikeuden maallikkojäsenten (jury, lautamiehet) ajatteluun. Tällaisen tapaus saattaa olla myös Olof Palmén murhasta epäillyn Christer Petterssonin alioikeudessa 1989 saama langettava tuomio. Se syntyi lautamiesten äänin, mutta kun asia päättyi ammattituomareista (juristeista) koostuneen Svean hovioikeuden käsittelyyn, tuomio kumoutui. Julkisen paineen on arveltu vaikuttaneen alioikeuden päätökseen.

Yhden tulkinnan vaikutuksesta esitti poliisin ja vakuutusalan ajankoh-taisseminaarissa toukokuussa 1998 kärjätuomari Olli Myllykangas, jonka johdolla Helsingin kärjäoikeus käsitteli 1997-99 Uotin veljeksiä vastaan nostettuja talousrikossyytteitä. Myllykankaan mukaan toimittajien läsnä-olo oikeussalissa tai siitä seuraava julkisuus ei ohjaa rikosprosessia, vaan lähinnä lisää tuomarin tarkkuutta prosessissa. Myös Ahti Laitisen ja Erja Virran (1998) tutkimus viittaa siihen, ettei median toiminnalla ole suurta merkitystä tuomareille. Tutkimuksen mukaan poliitikkojen kannanotoilla ja viranomaisten kampanjoilla oli hyvin vähän vaikutusta tuomareiden talousrikoksia koskeviin käsityksiin, eikä median vaikutus ollut juuri suurempi.

Tällaisen kolmiportaisen poissulkemisen jälkeen tarjolle jää lopulta vain hyvin pieni joukko rikos- ja oikeusjuttuja, joiden yhteydessä voi olla aihetta kritisoida mediaa oikeuslaitokselle kuuluvan tuomiovallan anastamisesta. Sen todentamiseksi pitäisi vielä osoittaa, että media on toiminut niiden yhteydessä virheellisesti.

Tammen, Sundqvistin, Juhantalon, Campoy ja eläinaktivistien tapausten julkista käsittelyä 1998 yhdistää se, että monien mielestä media on ”vääristelty”, ”leimannut”, ”syyllistänyt”, luonut ”mielikuvia” ja lopulta osallistunut ”ajojahtiin” heidän kohdallaan. Seuraavaksi pitääkin etsiä todisteita näille väitteille. Ovatko ne perusteltuja ja riittävän yksilöityjä kestääkseen kriittisen tarkastelun vai onko kyse vain ovelista silmänpölytempuista, juttujen kohteeksi joutuneiden omasta mediakäräjöinnistä?

Ensimmäinen havainto on tärkeä: kaikissa tapauksissa juttujen kohteet ovat itse antaneet medialle aiheen seurata tapahtumia. Kerstin Campoy ja aktivistit ovat jopa tietoisesti hakeutuneet median luo edistääkseen omaa asiaansa. Kukaan ulkopuolinen ei ole tekaissut Kauko Juhantalon sekaantumista Interbankin liiketoimiin, Ulf Sundqvistin tilikikkailua tai aktivistien yön selässä tekemiä tarhaiskuja. Kaikkiaan on hyvin harvinaista, että joku täysin sivullinen joutuu rikosasioiden yhteydessä julkisuuteen.

Toiseksi kannattaa huomata, että jutuissa kerrotut faktat ja yksityiskohdat ovat suurimmaksi osaksi pitäneet paikkansa. Yksittäiset virheet tai harhaan osuneet tulkinnat eivät muuta tätä kokonaiskuvaa, vaikka juttujen kohteet mielellään koettavatkin näiden perusteella dementoida kokonaiset jutut. Esimerkiksi Jukka Tammen ja Nostokonepalvelun kohdalla kaikki keskeiset rikosepäilyihin liittyneet, julkisuudessa olleet seikat vastasivat myöhemmin esitutkinnassa paljastuneita tietoja.

Tammen tapauksen saamaa julkisuutta ei muuta se, ettei esitutkinnan pohjalta nostettu syytteitä. Tämä johtaa kolmanteen tärkeään havaintoon, juridiikan ja journalismin yhä tavanomaisempaan sekoittamiseen. Ikävän julkisuuden kohteeksi joutuneiden mielestä rikosepäilyjen kaatuminen näytön puutteeseen tarkoittaa sitä, ettei asiasta olisi pitänyt lainkaan tehdä juttuja. Oikeudellisen ratkaisun katsotaan sanelevan tapauksen journalistisen arvon.

Tuoreen *trial by newspaper* -kiistelyn ydin näyttääkin olevan tässä: olennaisinta median arvostelussa on se, ettei julkisuus ei miellytä. Kun faktat eivät riitä kritiikin pohjaksi, mediaa arvostellaan korostamalla sen synnyttämiä ”mielikuvia” eli tapahtumista yleisön pariin leviäviä ”väärä” tulkintoja. Herkimmin ”mielikuvista” ja ”leimaamisesta” puhutaan silloin, kun tapauksen oikeudellinen arviointi päättyy lievempään ratkaisuun kuin alunperin on epäilty tai arveltu.

Juridiikan ja journalismin sekoittaminen on tahallista sananvapauden ja tuomiovallan sotkemista. Ne ovat kaksi eri asiaa ja niitä käyttävät eri tahot. Valtaoikeuksien erot käyvät hyvin ilmi Ilta-Sanomien vastaavan päätoimittajan Vesa-Pekka Koljosen ja Kauppalehden vastaavan päätoimittajan Lauri Helveen kolumneista (IS 8.8.1998, KL 14.8.1998), joissa he loppukestästä 1998 kommentoivat samaan sävyyn presidentti Ahtisaaren puheita.

Koljosen mukaan ”oikeusjutut, varsinkin jos ne liippaavat isoja kenkiä, saavat myös isoja otsikoita. Päinvastoin kuin presidentti samassa yhteydessä väittää, viestimet eivät kuitenkaan ole ‘tosiasiallisia tuomioistuuksia’. Ne selostavat, mitä on on julki tullut, esimerkiksi oikeudenkäynnin yhteydessä, eivät jakele tuomioita. Otsikko Hra N.N:n liiketoimia tutkitaan tai Hra N.N:ää syytetään rötöstelystä ei ole tuomio, vaikka se painettaisiin miten suurilla kirjaimilla. Se on tosiasian toteaminen”.

Kolumnissaan Koljonen muistutti, että Toimittajan huoneentaulun ohje sopii myös yleisölle: ”Normaalijärkisen lukijan oletetaan ymmärtävän, että syyte ei ole tuomio. Niinpä valistus pitäisi kohdistaa lukevaan kansaan eikä tiedotusvälineisiin. Uutisista ei pidä lukea sellaista, mitä niihin ei ole kirjoitettu.”

Kova kritiikki peittää muita syitä

Olisi naiivia väittää, ettei medially ole halua tai valtaa vaikuttaa. Lehdistö on itse asiassa syntynyt juuri vaikuttaakseen yhteiskunnallisiin, poliittisiin ja kansallisiin ratkaisuihin. Se on yhä osa median olemassaolon oikeutusta. Silti media ei pyri puolueiden tapaan poliittiseksi toimijaksi eikä havittele oikeuslaitokselle kuuluvaa tuomiovaltaa. Siihen ei ole mitään syytä.

Yksittäinen tiedotusväline voi ottaa yksittäiseen asiaan tai tapahtumaan voimakkaasti kantaa, arvottaa ja kyseenalaistaa siihen liittyviä seikkoja, joskus jopa tuoda keskusteluun uusia näkökulmia. Tämä koskee yhtä lailla oikeuslaitoksen ja muiden viranomaisten toimintaa kuin yhteiskunnallisten vaikuttajien ja liikkeiden toimia. Näillä journalistisilla kannanotoilla voi olla vaikutusta, mutta ei rajattomasti. Media ei esimerkiksi väitetystä ”ajohdista” huolimatta pysty erottamaan ketään virastaan, kuten on nähty Jukka Tammen ja Eeva Vuoren kohdalla, sillä päätösvalta on aina jollain viranomaisella tai poliittisella toimijalla.

Kaiken edellä kerrotun perusteella vaikuttaakin siltä, että *trial by newspaper* -keskustelua median rikos- ja oikeusjutuista käydään paljolti uskomusten tai tarkoituksellisesti harhaanjohtavien väitteiden varassa. Kun

kritiikki kuitenkin on viime vuosina ollut voimakasta, herää lopuksi kysymys sen perimmäisistä syistä. Taustalta erottuu useita tekijöitä.

Tärkein syy näyttää löytyvän yhteiskunnan eliitin itsesuojelumekanismista. Mediakäräjäointiä ovat viime vuosina äänekkäimmin arvostelleet – ja samalla myös käyttäneet – sellaiset valtaeliittiin kuuluvat henkilöt, joiden rikos- tai moraalittomuusepäilyihin media on tarttunut.

Käsitteellisesti kyse on eräänlaisesta kontrollin kontrollista, jolla vahtikoira halutaan hiljaiseksi. Ilmiö on tuttu lainsäädännöstä. Talousrikoksia tutkineiden Laitisen ja Virran (1998) mukaan ”näyttäisi siltä, että kriminalisoinnit, jotka koskettavat läheisesti lainsäätäjiä itseään tai yhteiskunnan eliittiä, noudattavat erilaisia uria kuin päättäminen niistä kriminalisoinneista, jotka eivät todennäköisesti vaikuta eliittien toimintaan”. Viime vuosina esimerkiksi veronkiertoa hillitsevien lakien läpimeno on ollut hankalaa, koska ne merkitsisivät elinkeinoelämälle suuria taloudellisia menetyksiä.

1990-luvulla kontrollin keinona on käytetty yhä useammin julkisuuden hallintaa. Valtaeliitti on oppinut käyttämään julkisuutta – tässä tapauksessa *trial by newspaper* -väitteitä – mediaa vastaan. Jukka Tammen tapaus on tässäkin oivallinen esimerkki: hän sai tuekseen yhtä lailla puolue-toverinsa, pääministeri Paavo Lipposen kuin Veronmaksajat ry:n (esimerkiksi Finanssi-lehdet 4/1997 ja 4/1998). Näkyvistä toimittajista puolusteluun osallistuivat muun muassa Kauppalehden Lauri Helve, Suomen Kuvalehden Tapani Ruokanen, Kokoomuksen Nykypäivä-lehden Jarmo Virmavirta ja Demarin Aimo Kairamo. Mahdollisesti tähän listaan kuuluvat myös presidentti Martti Ahtisaaren puheet.

Mediakäräjäöinnissä valtaeliitti näyttää pitävän yhtä, joskin sen suoja-verkko on valikoiva. Ulf Sundqvistille ei Jukka Tammesta poiketen ole löytynyt kovin paljon näkyviä puolustajia; Kauko Juhantalo taas menetti ”immunitettinsa” jo vuosia sitten jouduttuaan valtakunnanoikeuteen.

Verkon puuttuminen näkyi selvästi vakoilusta epäillyn Olli T. Mattilan kohdalla. Hänen nimensä ja kuvansa julkaiseminen heti rikosepäilyjen tultua julki syksyllä 1998 ei saanut yhtään näkyvää *trial by newspaper* -kriittikkoa liikkeelle. Vielä vähemmän julkisuudessa on arvosteltu tapaa, jolla surmatöihin syyllistyneitä Steen Christenseniä ja Jammu Siltavuorta on käsitelty mediassa. Meteli nousi vasta syksyllä 1998, kun kumpikin pääsi itse ääneen median haastattelemana (Christensen MTV3:n Rikosraportissa ja City-lehdessä 27.11.1998, Siltavuori MTV3:n Kolmas pyörä -ohjelmassa 8.1.1999).

Toinen 1990-luvun *trial by newspaper* -keskustelun ilmiö on yksityisyyden suojan korostuminen. Se on tällä vuosikymmenellä ohittanut monien

viranomaisten, virkamiesten ja myös kansalaisten mielessä julkisuusperiaatteen, vaikka jälkimmäinen on sekä suomalaisena perusoikeutena että Euroopan ihmisoikeussopimuksen normina selvästi keskeisempi. Julkisuusperiaatteen tehtävänä on suojella kansalaista viranomaisten mielivalta. Julkisuusperiaatteen ja yksityisyydensuojan keskinäisen normihierarkian kääntyminen päinvastaiseksi osoittaa, ettei oikeuksien olemusta ja merkitystä ymmärretä – tai sitten tässäkin on kyse vain yrityksestä hallita ikävää julkisuutta.

Yksityisyydensuojasta on selkeästi tullut keino salata päätöksiä ja kätkeä julkisia tietoja julkisuudelta. Rikosjuttujen kohdalla salailu on lyhytnäköistä ja vaarallista. Ilman julkisuusperiaatetta oikeudenkäynnit voisivat diktatuurimaiden tapaan olla salaisia, eikä yksityisyydensuojalla olisi sellaisessa tilanteessa enää merkitystä. Kuitenkin oikeudenkäyntien salailu on selvästi lisääntynyt 1990-luvulla nimenomaan yksityisyydensuojan nimissä. Julkisuus nähdään pahana.

Rikosjuttujen julkisuuden kiihkeä rajoittaminen on myös hämärtänyt käsitystä median tehtävistä. Oikeudenkäyntien julkisuus toteutuu käytännössä median kautta, joten salailun lisääminen vaikuttaa suoraan kansalaisten mahdollisuuksiin saada tietoja tuomiovallan käytöstä ja tuomioistuineläytöksen toiminnasta. Välillisesti tämä kattaa esitutkintaviranomaisten ja syyttäjien toiminnan läpinäkyvyyden. Sitä kautta tulevat esiin myös syytetyt näkökannat.

Rikos- ja muiden oikeusjuttujen salailun lisääntyminen voi johtua siitä, että oikeuslaitos on 1990-luvulla joutunut tottumaan samanlaiseen julkiseen valvontaan ja seurantaan, jonka kohteena muut vallan kolmijakoopin mukaiset toimijat ovat olleet jo pitkään. Media seuraa nykyisin tuomiovallan käyttöä samaan tapaan ja samoin mittarein kuin lainsäädäntö- ja toimeenpanovaltaa. Se on synnyttänyt ärtymystä, vastahankaa ja jopa sulkeutumista.

Hyvästä esimerkistä käy korkeimman oikeuden julkinen arvostelu viime vuosina. Ensin oikeusneuvosten riippumattomuus asetettiin kyseenalaiseksi lukuisten ja hyvin tuottoisten välimiestehtävien takia. Sitten samassa talossa jouduttiin pohtimaan rikoksesta epäillyn Eeva Vuoren uskottavuutta oikeusneuvoksena. Molemmissa tapauksissa oli ainakin osaksi kyse median harjoittamasta yleisemmästä oikeuslaitoksen toiminnan arvioinnista ja sen vastapainona ylireagoinnista.

Viimeinen ja suorimmin mediaan liittyvä tekijä on kiristynyt kilpailu rikos- ja oikeusuutisista. Median palveluksessa on enemmän alaan perehtyneitä toimittajia kuin koskaan. Etenkin television puolella on rikos- ja oikeusuutisten kysyntä kasvanut rajusti. MTV3:n, Nelosen ja TV1:n uu-

tistoimitukset ovat vasta 1990-luvun puolivälin paikkeilla palkanneet ensimmäiset varsinaiset rikostoimittajat ja Poliisi-tv:n rinnalle on tullut Rikosraportti.

Yhä useamman rikos- ja oikeusasioihin perehtyneen toimittajan ilmentyminen uutislähteille on lisännyt aihepiirin juttujen määrää. Todennäköisesti myös laatu on kohentunut, joskin kiristynyt kilpailu näyttää tuoneen myös ylilyöntejä, kuten edellä kerrotut Christenseenin ja Siltavuoren haastattelut. Kaikkiaan lisääntynyt tarjonta on kiinnittänyt entistä enemmän yleisön huomiota rikosaiheisiin. Etenkin televisio on tehnyt tapaukset aiempaa näkyvämmiksi. Yhä useammat ikäviin asioihin sekaantuneet ovat tulleet kansalaisille tutuksi ja samalla moni heistä on saanut tilaisuuden omaan mediakäräjöintiin.

Teuvo Arolainen

*YTM, Helsingin Sanomien tutkivan ryhmän toimittaja
jatko-opiskelija, Tampereen yliopisto*

Viitteet:

- 1 Yhdysvalloissa oli jo vuonna 1735 paljon mielenkuohua herättänyt tapaus, jossa John Peter Zenger puolusti oikeuttaan sananvapauteen. Ikävään julkisuuteen liittyviä tapauksia oli siis ollut ennenkin, mutta niissä oli ollut enimmäkseen kyse poliittisista riidoista, ei rikos- ja oikeusasioista.
- 2 Rikosuutisten yleistymisen edellytys oli lukutaidon yleistyminen. Käytännössä rikosjournalismin kehittymiseen vaikutti suuresti New York Sunin 1833 tekemä päätös ryhtyä julkaisemaan poliisi- ja oikeusjuttujen palstaa. Se sai suuren, levikkiä kasvattavan suosion, ja pian runsaasti jäljittelijöitä. Keltaisen lehdistön aikana tämä korostui. Kun Joseph Pulitzer käänsi 1870-luvulla New York World -lehden toimituksellisen linjan poliittisista uutisista rikoksiin ja tragedioihin, levikki nousi 15 000:sta 250 000:een.
- 3 Ahtisaaren puheissa on kovasti samanlainen kaiku kuin toisen sosiaalidemokraatin, Suomen Pankin nykyisen johtajan Matti Louekosken taannoisissa väitteissä. Louekoski toimi oikeusministerinä 1988, kun eduskunnassa käsiteltiin virkarikoksia ja esitutkintaa koskevia lakiesityksiä. Käsitelyn aikana Louekoski syytti useissa yhteyksissä tiedotusvälineitä syyttömien leimaamisesta: ”Saattaa käydä niin, ettei oikeuteen tuotua vangita tai vangittua lopulta syytetä mistään. Silloin olisi kohtuutonta, että hänen asiansa olisi tehty julki- seksi.” Esimerkkejä hänkään ei esittänyt.
- 4 Samaan aikaan toinen suomalaisnainen teki kaikkensa saadakseen pienen Sabira-tyttärensä Suomeen Algeriasta, jonne lapsen isä oli lähettänyt hänet. Sekä Kerstin Campoy että Sabiran äiti esiintyivät suomalaisessa mediassa hämmentävästi samalla tavalla oikeutetusti asiaansa ajavana, vaikka naisista toinen oli sieppaaja ja toinen sieppauksen uhri.
- 5 Osa mediaa antautui varsin kriittikittä aktivistien asianajajaksi. Näyttävin esimerkki löytyy kesältä 1997, jolloin Yleisradion Ajankohtaisen kakkosen toimitus lainasi aktivisteille kameran ja maksoi heille vuokra-uton saadakseen näyttävää kuvaa Karttulan koe-eläinten varkauksista. Tampereen 1998 Mustavihreiden päivien aikaan TV2:n kuvaaja ja freelancetoimittaja menivät turkistarhasta vastustavien mielenosoittajien mukana erälle tarhalle ja saivat syytteen kotirauhan rikkomisesta.

Lähteet:

Altschull, J.H. (1984)

Agents of Power. The Role of The News Media in Human Affairs. New York. Longman.

Forrest, W. (1892)

Trial By Newspapers. American Criminal Law Magazine.

Foster, Roger (1887)

Trial By Newspaper. North American Review.

Journalistin objeet (1992) Suomen Journalistiliitto. Helsinki

Laitinen, Ahti ja Virta, Erja (1998)

Talousrikokset. Teoria ja käytäntö. Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjat 2/1998. Espoo. Edita.

Rosenberg, Norman L. (1986)

Protecting the Best Men. An Interpretive History of the Law of Libel. Chapel Hill and London. The University of North Carolina Press.

Helsingin kihlakunnan syyttäjänviraston 25.11.1998 päivätty päätös syyttämättä jättämisestä. Diaarinumero 98/4131.

Tasavallan presidentin puheet. [verkkodokumentit] [viitattu 15.1.1999] Saatavissa www-muodossa: <<http://www.tpk.fi/puheet/index.html>>